

NEDENSELLİK İLKESİ: HUME'A KARŞI KANT

Özet

Her olayın bir nedeni olduğu ve aynı koşullar altında aynı nedenlerin aynı sonuçları doğuracağı şeklinde formüle edilen "nedensellik" ilkesi felsefe tarihi boyunca üzerinde en çok durulan kavramlardan biri olmuştur. Ancak, söz konusu kavram ile ilgili en kapsamlı ve en etkili soruşturma David Hume tarafından yapılmıştır. Nedenselliği bir ön kabul olarak görmeyen Hume, kavramın temellerine inmeye çalışmıştır. Kant ise bu eleştiriyi kendine hareket noktası yapmış ve Hume'un vardığı sonucu bir adım daha ileri taşımıştır. Bu makalenin amacı, nedensellik ilkesini Hume ve Kant açısından ele almak, ardından Kant'ın Hume'un bu kavrama yaptığı eleştiriyi nereye taşıdığını ortaya koymak ve tartışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Deneyim, David Hume, Immanuel Kant, Anlama Yetisi, Alışkanlık.

PRINCIPLE OF CAUSALITY: KANT VERSUS HUME

Abstract

Principle of causality is formulated that each event have one reason and same reasons under the same conditions reveal same effect. This concept has been argued by many philosophers throughout history of philosophy. However, David Hume opened a detailed investigation about this concept. Hume didn't accept causality as presupposition and he tried to get to the root of the concept. Kant made to movement point Hume's criticism and he moved further Hume's result. This article's aim; deal with causality principle from the point of Kant and Hume, in pursuit of it will try to present Hume's and Kant's conclusions.

Keywords: Experience, David Hume, Immanuel Kant, Understanding, Custom.

David Hume, nedensellik kavramı üzerine kapsamlı bir soruşturma yapan filozofların en önemlilerinden biridir. Nedenselliği “ön kabul” olarak görme niyetinde olmayan Hume, bu kavramın kökenine inmeyi amaçlamıştır. Hume’un dâhil olduğu empirist geleneğin temel tezine göre tüm bilginin kaynağı deneyimdir. Deneyim izlenimleri, izlenimler ise ideaları meydana getirir. Bu tezle bağlantılı olarak Hume’un uğraştığı ilk soru, nedensellik ideasına karşılık gelen bir izlenimin olup olmadığıdır. Empirist gelenek deneyimin nedenselliği şart koştuğunu göremeyerek sırf bu kavramla deneyim sırasında karşılaştığı için nedenselliğin deneyimden türediğine inanmaktadır. Fakat Hume soruşturmasının sonunda öyle bir noktaya varmıştır ki, bu nokta kendinden sonra gelecek düşünürlerin “uykularını kaçırarak” nitelikte olmuştur.

Hume’un büyük ölçüde fikirlerini miras aldığı kişi olan J. Locke’un bilgi teorisi idea kavramı üzerine kurulur. Buna göre tüm idelerimizin kökeni deneyimdir (Locke 1974: 89). Locke’a göre, anlama yetisi (understanding) deneyim tarafından idealarla donatılmaktadır. Deneyim ise duyu organlarımız aracılığıyla elde edilen duyular ile bu duyular üzerinde, zihnimizin gerçekleştirdiği düşünüm (reflection) ya da iç duyum olarak adlandırılan faaliyetler sonucunda elde edilen duyulardan oluşur (Cevizci 2007: 282-283). David Hume, Locke’un formülasyonunu daha da sıkılaştırarak, idea ve izlenim kavramlarını birbirinden ayırıp daha canlı olan algılarımızın tümüne izlenim adını vermiştir. Söz konusu algılar işittiğimiz, gördüğümüz, hissettiğimiz, sevdiğimiz nefret ettiğimiz, arzuladığımız veya istediğimiz şeylere karşılık gelirler. İzlenimler, duyum ya da hareketler üzerinde düşündüğümüz zaman farkına vardığımız idealardan farklıdır (Hume 2007: 13). Bu noktaya bağlantılı olarak Hume’un soruşturmasının bir ayağı, nedensellik kavramına karşılık gelen bir izlenimin olup olmadığıdır.

David Hume *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*’da bütün akıl yürütmeleri iki gruba ayırır: Bunlardan ilki idea bağlantılarıyla (relations of ideas), ikincisi ise olgu sorunlarıyla (matters of fact) ilgili olan akıl yürütmelerdir. Geometri, cebir ve aritmetik bilimleri idea ilişkilerine örnektir. Bu çeşit önermeler evrende var olan hiçbir şeye dayanmadan, sadece düşüncenin işlemesi ile ortaya çıkarlar. Örneğin doğada hiçbir daire veya üçgen olmasaydı bile Euklides tarafından kanıtlanan hakikatler kesinliğini ve apaçıklığını sonsuza kadar koruyacaklardı. Genel, doğru ve zorunlu olan bu akıl yürütmelerin aksini iddia etmek çelişki yaratır. İnsan aklının ikinci objesi olan olgu sorunlarının yapısı idea ilişkilerinden farklıdır. Her olgu sorunu olumsuzdur, aksini düşünmek çelişki yaratmaz. “Yarın güneş doğmayacak” önermesi, “Yarın güneş doğacak” önermesinden daha az anlaşılır değildir. Eş deyişle, bu iki önerme birbirinin

karşıtı olsa bile doğada bir çelişki durumu meydana getirmezler, yani, ikinci önermenin yanlışlığı mantıkça kanıtlanamaz. Bu tür önermeler varlığa ilişkindir ve a posterioridir, mantıksal bir zorunluluk taşımazlar.

Olgu sorunlarıyla ilgili çıkarımlarımızın hepsi neden-etki ilişkisine dayanır. Her defasında tecrübe edinilen olgu ve ondan çıkarılan diğer bir olgu arasında bir bağ olduğu varsayılır. Örneğin karanlıkta bir ses işittiğimizde yan odada birinin olduğunu anlarız. Çünkü konuşma insanın doğal yapısının bir etkisidir. Hume'a göre olgu sorunlarıyla ilgili yargılarımıza güvenmek istiyorsak neden-etki bilgisine nasıl ulaştığımızı sorgulamamız gerekir. Aslında Hume, kendinden önceki empiristlerden farklı olarak deneyimin kendiliğinden apaçık olmadığını fark etmiştir. Hume'a göre deneyimin mümkün olabilmesi için "nedensellik" sayılına ihtiyaç vardır.

Hume neden ile etkinin birbirinden ayrı iki durum olduğunu söyler. Neden-etki ilişkisiyle ilgili tecrübelerimiz olduktan sonra bile bu sonuçlar akıl yürütmeye veya anlama yetimizin herhangi bir sürecine dayalı değildir. Fakat bizler zihinsel bir işlem sayesinde bu iki durumu birbirine bağlar ve gelecekte de bu iki olayın art arda geleceğini "zorunlu" olarak kabul ederiz. Geçmiş deneyimler belli bir sürede belli objeler hakkında bilgi vermiş olabilirler, fakat bu sonuçların gelecekte de olacağını öngörmek nasıl mümkündür? Bu elbette ki zihnin bir adımıdır fakat bu düşünce sürecinin ya da çıkarımın açıklanması ve savunulması gerekir (Hume 2007: 23-24). Hume'un amacı bu bağlantıyı nasıl kurduğumuzu açıklayabilmektir. Neden ile etki arasındaki *zorunlu* bağ nasıl temellendirilebilir?

Hume'a göre aranan sağlam zemini bulmanın iki yolu vardır. Bu yollardan ilki akıldır. İlk adım olarak neden-etki bağlantısını meşru kılan kaynağının akıl olup olmadığını sorgulayan Hume'un verdiği cevap olumsuzdur. Çünkü doğada olayların akışı değişebilir. Yani daha önce tecrübe ettiğimiz nesnelere benzeyen bir nesnenin farklı ya da ters etkilerle birlikte tecrübe edilmesi herhangi bir çelişki oluşturmaz. Örneğin bulutlardan düşen ve kara benzeyen şeylerin tuz tadına ve ateş yakıcılığına sahip olduğu düşünülebilir. Oysa anlaşılır olan ve açık seçik kavranılabilen bir durum çelişki içermez ve yanlışlığı herhangi bir tanıtlayıcı kanıtlama ya da soyut a priori akıl yürütme ile ispatlanamaz (Hume 2007: 25). Eğer neden ile etki arasındaki söz konusu bağ akıl ile temellendirilebilseydi hiç şüphesiz bu çok sayıda deneyime gerek kalmadan en başından ve bir defada erişilen mükemmel bir sonuç olurdu. Ancak bu bağlantıya uzun süreli deneyimlerden sonra vardığımız açıktır. Şu hâlde, geleceğin geçmiş gibi olacağı inancı,

hiçbir mantıksal kanıta dayanmaz. Dolayısıyla akıl söz konusu bağlantıyı kuran bir araç değildir (Hume 2007: 26).

Bu bağlantıyı sağlayabilecek ikinci yol ise deneyimdir. Zira varoluş hakkındaki bütün kanıtlamalarımız neden-etki ilişkisine dayanır. Bu ilişkiyle ilgili bilgimiz de tamamen tecrübeden edinilir ve deneyimsel olarak çıkarılan bütün sonuçlarımız geleceğin geçmişe uygun olduğu sayılısından hareket eder. İşte Hume'un nedensellik eleştirisinin can alıcı noktası tam da burasıdır. Çünkü o, deneyimin temelinde nedensellik sayılısının bulunduğunu ve nedenselliği deneyim kaynaklı bir izlenimle temellendirmenin mümkün olamayacağını görmüştür. Tecrübeden gelen hiçbir kanıtlanma geleceğin geçmiş gibi olacağını ispat edemez. Çünkü kanıtlamanın kendisi söz konusu benzerlik üzerine kurulmuştur. Neden-etki bağlantısını deneyimle temellendirmek döngüsellğe yol açar (Hume 2007: 26-33).

Hume'a göre doğa bizi sırlarından (secret power) uzak tutmuştur: Bize nesnelere yalnızca yüzeysel niteliklerine ait bilgiler sunarken nesnelere sahip olduğu etkilerin dayandığı güçleri ve ilkeleri bizden gizlemiştir. Örneğin duyularımız ekmeğin rengi, yapısı ve ağırlığı hakkında bilgi verebilir fakat ne duyu ne de akıl, bize, ekmeğin insan bedeni için besleyici ve destekleyici kılan nitelikleriyle ilgili bilgi veremez. Buna rağmen biz ısrarla farklı nesnelere benzer duyusal niteliklerle karşılaştığımızda onların da benzer gizli güçlere sahip olduğunu kabul ederiz ve edindiğimiz tecrübelerle benzer etkilerin meydana gelmesini bekleriz. Yani daha önce yemiş olduğumuz ekmeğe benzer renkte ve yapıda bir maddeyle karşılaştığımızda bizi benzer şekilde besleyeceğini *kesinlikle* öngörürüz. İşte Hume bu öngörüü oluşturan zihinsel sürecin temelini bilmek istemiştir (Hume 2007: 24). Fakat Hume'a göre bu sağlam temel akıl ve deneyim olamayacağı oldukça açıktır.

Öyle bir kimse düşünelim ki en güçlü akıl yetileriyle donatılmış bir şekilde birdenbire dünyaya gelsin. Bu kişi gerçekten de sürekli art arda gelen nesnelere ve birbirini izleyen olayları hemen gözleyecektir. Ancak bundan öte bir şey bulamayacaktır. Başlangıçta hiçbir akıl yürütmeye neden ve etki ideasına ulaşamayacaktır. Çünkü bütün doğal işlemlerin yapıcıları olan doğal güçler duyularla elde edilmez (...). Bunu sağlayan başka bir ilke olmalıdır (Hume 2007: 31-32).

İşte Hume bu ilkenin alışkanlık (custom) veya huy (habit) olduğunu söyler (Hume 2007: 31-32). Olgularla ilgili her türlü inanç, bellek ya da duyulara verilmiş bir objeden ve bu objeye başka bir obje arasındaki alışılmış art ardalıktan çıkmaktadır. Hume'a göre alışkanlık insan hayatının yüce kılavuzudur. Geleceğin geçmiş gibi olacağına dair

beklentimizin temelini oluşturur (Hume 2007: 33). Ve böylece Hume'a göre, a olayının b olayına neden olması, a ile b olayı arasında zorunlu bir bağ bulunduğuna inanmak, sadece, zihinlerimizin, deneyim esnasında a ve b'nin sabit bir biçimde birbirine bağlandığını gördükten sonra, a ile karşılaşınca onun b tarafından izleneceği *beklentisine* veya b ile karşılaşınca a'nın ondan önce gelmiş olduğunu *varsayacak* şekilde kurulmuş olduğu anlamına gelmektedir" (Öktem 2004: 37). Hume neden-etki bağlantısının temelini yerleştirdiği alışkanlığın soruşturmayı daha ileri götürmediğini kabul ederek yine de bu ilkenin gelinilebilecek en iyi ve en son ilke olduğunu söyler (Hume 2007: 32).

Doğa belirli idealar arasındaki bağlantıyı kurmuştur ve düşüncelerimize bir idea geldiğinde hemen ardından bağlantısını getirir ve dikkatimizi ona çeker. Bunu sağlayan bağlantı ve çağrışım ilkeleri üç tanedir: benzerlik, yakınlık ve nedensellik. Bu ilkeler düşüncemizi birbirine bağlayan, bütün insanlarda az çok görülen düzenli düşünme ve karşılıklı konuşma zincirini ortaya çıkaran biricik bağlardır (Hume 2007: 36-37). Dolayısıyla Hume'da nedensellik ilişkisi olarak gördüğümüz şey aslında mekânda bitişiklik, zamanda art ardalık ve bunların sürekli birlikteliğinden başka bir şey değildir.

David Hume'un nedenselliğe dair yaptığı eleştiri Kant'ı dogmatik uykusundan uyandıran problem olarak felsefe tarihine geçmiştir. Kant'ın yoğunlaştığı asıl mesele David Hume'dan önceki empiristlerin detaylı olarak sorgulamadığı "deneyimin imkânı" meselesidir. Hume, diğer empiristlerin göremediği can alıcı noktayı görerek deneyimin mümkün olabilmesi için nedensellik sayılısının gerekli olduğunu söylemiştir. Bu yüzden de her tür deneyimin varsaymak zorunda olduğu nedensellik sayılısının temelini ne olduğunu öğrenmek istemiştir. Kant'ın dikkatini çeken nokta tam da burasıdır. Deneyimin imkânının koşullarının ne olduğu (Reyhani 2010: 230-235)...

Kant'a göre Locke nedensellik kavramı gibi anlama yetisinin saf kavramlarını, sırf onlarla deneyim esnasında karşılaştığı için, deneyimden türetmiştir. Daha sonra ise çok fazla tutarlı olmayan bir şekilde deneyimin sınırlarını aşan bilgiler elde etmeye çalışmıştır. Tekil algılardan evrensel kavramlara yükselmeye çalışan Locke'un çabasını anlamlı bulan Kant, bunun gerçekte beyhude bir çaba olduğunu söylemekten çekinmez. Çünkü bu kavramlara ulaşmak için deneyimsel değil transandantal bir çıkarıma ihtiyaç vardır. Bu sebeple Kant Locke'u söz konusu kavramların kendilerine özgü doğalarını anlamamakla suçlar (Kant 1929: 127). Hume ise, Locke'un aksine nedenselliğin deneyimden çıkarsanamayacağını söylerken çok haklıdır. Nedensellikten hareketle deneyimin sınırlarının ötesine geçmenin olanaksız olduğunu gören Hume'un vardığı

sonuç Kant açısından tam bir hayal kırıklığı olmuştur. Nedenselliği alışkanlığa indirgeyen Hume'un aksine Kant bu kavramı, deneyimi olanaklı kılan a priori bir kavram olarak kabul etmiştir.

Kant'a göre insan bilgisinin karmaşık örgüsünü oluşturan söz konusu kavramlar a priori (tüm deneyimden bütünüyle bağımsız) kullanım için belirlenmişlerdir. Bu tür kavramların deneyimden türetilmesi mümkün olmadığı için her zaman bir çıkarsamayı gerektirirler. Fakat yine de bu kavramların nesnelere nasıl ilişki kurabildiklerinin de bilinmesi gerekir. Kant kavramların nesnelere a priori bağlantılı olabilme yollarının açıklanmasını onların "Transandantal Çıkarımları" olarak adlandırmıştır (Kant 1929: 121).

Kant bu çıkarımı açıklayabilmek için ilk olarak "neden" kavramından yola çıkar. Doğadaki herhangi bir şey (A) tamamen farklı yapıda (B) bir olaydan sonra oluşur. Deneyim bize bu bağlantının gerekçesini vermez. Deneyim esnasında bu bağlantıyı içeren sayısız örnekle karşılaşmak mümkündür. Fakat soruşturmamızı ilerletecek olursak neden kavramının bu yolla kesinlikle doğmayacağını görmüş oluruz. Kant'a göre bu kavram anlama yetisinde bütünüyle a priori olarak temellenmiş olmalıdır. Bunun aksini iddia etmek, nedensellik kavramını beynin bir uydurması olarak kabul edip, bütünüyle bu kavramdan vazgeçmekle eş değerdir. Deneyim bize bu ilişkiyi andıran sayısız örnek verse de neden- etki bağlantısının zorunluluğunu vermez. Bu yüzden bu bağlantıya deneyimsel olarak konumlandırılmayacak bir değer atfedilir. Şöyle ki; etki yalnızca nedene eklenmez, onun yoluyla koyulur ve ondan doğar. İkisi arasındaki zorunluluğu meşru kılan da anlama yetisinin kavramlarıdır (Kant 1929: 124).

Kant'a göre "Her olayın bir nedeni vardır." dediğimde, yargımda a priori bir yön vardır. Bu bilgi düşüncelerin çağrışımı ile üretilen bir beklenti temelinde ortaya çıkamaz. Herhangi bir olayın bir nedene sahip olduğu a priori olarak bilinmektedir. Eş deyişle yargım yalnızca tikel durumları algılayışımın kaynaklanan bir genelleme değildir ve gerçekliğinin bilinmesi için deneyimsel bir doğrulamaya da ihtiyacı yoktur. Hume eleştirisinde haklı olsa da sunduğu psikolojik açıklama oldukça yetersizdir. Buradaki bilgi a priori bir bilgidir. Kant ilk olarak neden-etki bağlantısı üzerinde dursa da çok geçmeden bu ilkenin anlama yetisinin şeyler arasındaki bağlantıları kurmaya yarayan biricik ilkesi olmadığını geniş bir a priori bilgi alanı olduğunu fark etmiş ve şu soru üzerinde durmuştur: A priori bilgi varsa bu nasıl olanaklıdır (Copleston 1989: 59-60)?

Saf Aklın Eleştirisi'nin genel sorunu a priori bilginin olanağıdır. Kant'a göre bugüne kadar tüm bilgimizin kendini nesnelere uydurması gerektiği düşünülmüştür. Fakat bu kabulün bir sonucu olarak onlara ilişkin herhangi bir şeyi a priori bilme girişimleri boşa çıkmıştır. Bu anlayışa zıt olarak nesnelere kendini bilgiye uydurması noktasından hareket edersek bu soruna bir çözüm bulunabilir. Kant'ın bu fikri felsefe tarihinde Kopernikus devrimi olarak kabul edilmektedir. Kopernik gök cisimlerinin hareketinin, bütün bir yıldızlar kümesinin gözlemci etrafında döndüğü varsayımı altında açıklanamayacağını fark ederek gözlemcinin kendisini döndürüp yıldızlar kümesini sabit tuttuğu zaman açıklamanın başarılı olup olamayacağını araştırmıştır. Kant ise bu girişimin aynısını felsefede gerçekleştirmiştir. Eğer bilgi kendini nesnelere uydurmak zorunda kalırsa nesnelere a priori bilmek imkânsız olacaktır. Fakat nesne kendini anlama yetimizin yapısına uydurursa o sayede a priori bilme olanağını kolayca anlayabilmek mümkündür. Çünkü Kant'a göre deneyimin kendisi kuralları akıl tarafından koyulan bir bilgi türüdür. Bu kurallar nesnelere verilmeden önce bende mevcuttur. Böylece deneyimin nesnelere kendilerini zorunlu olarak bu kavramlara uydururlar. Bizim nesnelere ilişkin a priori bilgi edinme yolumuz ancak ve ancak onlara kendi yüklediğimiz kavramlarla olanaklıdır.

Kant'a göre bilginiz iki kökten gelir: duyarlık (izlenimler için alıcılık) ve anlama yetisi (kavramların kendiliğindenliği). Duyular bizim bilgiyi alma yetimiz iken, anlama yetisi kavramlar kurma ve yargılama yetisidir. Duyarlık olmaksızın bize hiçbir nesne verilemez, anlama yetisi olmaksızın ise bu nesnelere hiçbir düşünülemez. Bilgi ancak bu iki kaynağın birleşiminden doğabilir (Kant 1929: 92). Kant, *Saf Aklın Eleştirisi'nin* "Transandantal Estetik" bölümünde bilginin ilk kaynağı olan duyarlıktan (senseability) bahseder. Kant'a göre algı empiristlerin savunduğu gibi duyu organları sayesinde elde edilen duyu verilerinin bir yığından ibaret değildir. Görünümün apriori temel formları vardır, bunlar zaman ve mekândır. Bu formlar tek tek algılardan önce gelen "ön koşullardır". Birer kavram olmayan zaman ve mekân, duyulara dayanan görü formlarıdır. Onlar duyusal görülerin bir soyutlaması ya da tümelden çıkarımıyla elde edilmiş değildirler. Sentetik a priori yargılarla kurulan geometri ve mekanik gibi bilimlerin olanağı, bu algı formlarının özünde apriori olarak bulunmasına dayanmaktadır (Heimsoeth 2007: 81-82).

Bilginin diğer kökü ise anlama yetisidir. Anlama yetisi, duyusal görünümün nesnesini kavramamızı sağlayan bir yetidir. Burada alıcı olan duyarlık yetisine karşılık, bağlantılar kuran düşünmenin bir öz etkinliği vardır (Kant 1929: 93). Kant'a göre, a

priori bilgi nasıl olanaklıdır sorusuna cevap verebilmek için, deneyimin ve araştırmayı olanaklı kılan, bağlar kuran düşünmenin formlarının bilinmesi gerekir. İşte salt anlama yetisinin bu temel kavramlarına Kant daha sonra kendisinden ciddi bir şekilde ayrılacak olsa da Aristoteles'in yolunu takip ederek "kategori" adını verir. Kategoriler şeylerle ilgili deneyimimizin olanağını oluşturan a priori formlardır.

Kant'ın kategoriler tablosu dört ana grupta toplanan on iki düşünme formundan oluşur. Birinci grup kategoriler, evrendeki herhangi bir objeyi "çokluk", "birlik" ya da "bütünlük" altında kavramamızı olanaklı kılan *nicelik* kategorisidir. İkinci grup kategoriler nesneye verilen ya da onda olmayan özellikleri kavramamızı sağlayan "gerçeklik", "olumsuzlama" ve "sınırlama" olarak bilinen *nitelik* kategorileridir. Üçüncü grupta yer alan *bağlantı* kategorileri ise kategorilerin en önemlileridir. "Cevher", "neden-etki" ve "karşılıklı bağlantı" bu gruba dâhildir. Son olarak ise "zorunluluk", "olanak" ve "gerçeklik" olarak sıralanan *kiplik* (modalite) kategorileri bulunmaktadır. Kategoriler tablosunda da görüldüğü üzere nedensellik Kant'ta anlama yetisinin a priori bir kategorisi olarak mevcuttur (Kant 1929: 113). Fakat nedensellik kategorisi tek başına alındığında hiçbir anlam ifade etmeyecektir. Kategorilerin tamamının görevi görünüşleri birbirine bağlamak ve deneyimi olanaklı kılmaktır (Reyhani 2010: 240-245).

Bağlantı kategorilerinin ikincisi olan neden-etki, doğa bilimlerinde karşımıza çıkan nedensellik ilkesinin temelidir. Doğa bilimlerinin nedensellik ilkesine dayanan sentetik a priori yargıları, neden-etki kategorisine ve algı formlarından zaman içinde olup biten olayların tersine çevrilemez art arda gelme tarzına dayanmaktadır. Kant'a göre bütün değişimler, nedensellik bağlarının ilkesine göre olup biter. Bir olayın meydana gelmesi için, bunu düzenleyen bir ilkenin önceden var olması gerekmektedir. Hume'un aksine Kant, nedensellik kavramının temelini, anlama yetisinin a priori formu olan neden-etki kategorisi olduğunu söylemektedir (Heimsoeth 2007: 97).

Hume nedenselliği kuşkuculuk sınırları içinde alışkanlık gibi bir temele bağlarken, Kant bilgi öznelerinde bulunan zorunlu bir kavram olmasından dolayı anlama yetisinin bir kategorisi olarak kabul etmiştir. Kant'a göre nedensellik sayesinde özneler görünüşleri birbirine bağlarlar ve bu yüzden söz konusu kavram çokluk barındıran görünüşleri bir birlik altında toplamak için gereklidir. Tüm varlıklarda nedensellik kavramının olduğu varsayıldığından onu a priori bir kavram olarak görmek zorunlu olacaktır. Şu noktaya özellikle dikkat edilmelidir ki Kant'da nedenselliğin kendisi a priori bir kavram iken nedensellik bildiren yargıların tümü ise sentetik a priori yargılardır.

KAYNAKÇA

- CEVİZCİ Ahmet, (2007), **On Yedinci Yüzyıl Felsefesi Tarihi**, Bursa: Asa Kitabevi.
- COPLESTON Frederick, (1989), **Çağdaş Felsefe: Kant**, (Çev. Aziz YARDIMLI), İstanbul: İdea Yayınları.
- HEIMSOETH Heinz, (2007), **Kant'ın Felsefesi**, (Çev. Takiyettin MENGÜŞOĞLU), Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- DAVID Hume, (2007), **An Enquiry Concerning Human Understanding**, (Ed. Peter MİLLİCAN), New York: Oxford University Press.
- DAVID Hume, (2009), **İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme**, (Çev. Ergün BAYLAN), Ankara: Bilgesu Yayınları.
- KANT Immanuel, (1929), **Immanuel Kant's Critique of Pure Reason**, (Trans. Norman Kemp SMİTH), London.
- KANT Immanuel, (1996), **Prolegomena**, (Çev. Ioanna KUÇURADİ-Yusuf ÖRNEK), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- LOCKE John, (1994), **An Essay Concerning Human Understanding**, (Ed. A. D. WOOZLEY), New York: The New American Library.
- ÖKTEM Ülker, (2004), "David Hume'da ve Immanuel Kant'ta Kesin Bilgi Anlayışı", **Ankara: DTCF Dergisi**, S. 2, s. 29-55.
- REYHANİ Nebil, (2006), "Bilgi Teorisinin Klasiklerinde Özne Anlayışı", **Uluğ Nutku'ya Armağan**, (Ed. Mehmet ELGİN), s. 479-494, İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- REYHANİ Nebil, (2010) "Sentetik a priori: Tarihsel Arka Planı ve Bugün İçin Anlamı", **Bilgi Felsefesi**, (Ed. Betül ÇOTÜKSÖKEN), s. 211-251, İstanbul: Heyamola Yayınları.